

Яблонська О. Аристократка роду, аристократка духу: Людмила Старицька-Черняхівська. *Ті, що творили «Перший вінок»*. Київ: Creative Women Publishing, 2024. С. 192–203.

Ольга Яблонська

Аристократка роду, аристократка духу: Людмила Старицька-Черняхівська

«Із свого гурту письменниць я могла запросити лиш двох близьких до мене осіб: Лесю і Л. М. Старицьку, а більше в мене й не було знайомих»¹, — писала Олена Пчілка в «Автобіографії» 1929 року про обставини формування списку авторок альманаху «Перший вінок» (1887). «<...> родини наші, себто родини Косачів і Старицьких, хоч і не були рідні по крові, але по душі були рідніші рідних»², — зауважувала Людмила Старицька-Черняхівська в есе, присвяченому пам'яті Лесі Українки. Згодом сучасниця Софія Русова делікатно підмітила інтимність, «яка єднала її (Олену Пчілку. — О. Я.) з Старицькими й Лисенками»³. Єднали родини і свідомо українська позиція, і любов до творчості. «Мова панувала у нас українська. Вчив мене з дитячих років батько і вчив по-українськи. (Фр[анцузької] та нім[ецької] мови, звичайно, вчительки.) Атмосфера в нашій “дворянській” родині була цілком демократична, глибоко національна і глибоко культурна»⁴, — читаємо в автобіографії Людмили Старицької-Черняхівської.

---

¹ Пчілка О. Оповідання: з автобіографією. Харків: Рух, 1930. С. 34.

² Старицька-Черняхівська Л. Хвилини життя Лесі Українки. *ЛНВ*. 1913. Т. LXIV. Кн. X. С. 13. URL: https://shron2.chtyvo.org.ua/Literaturno-naukovyi_vistnyk/1913_Tom_64_Knyha_10.pdf

³ Русова С., проф. Олена Пчілка. *Русова С. Наші визначні жінки: літературні характеристики-силуети*. Вінніпег: Видано заходом Союзу Українок Канади, 1945. С. 51. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/11011/file.pdf>

⁴ Автобіографія Людмили Старицької-Черняхівської (з архіву М. Плевака). *Слово і час*. 1997. № 2. С. 33.

У таких родинях могли зростати і зросли (!) тільки національно свідомі українці, переконані у своєму покликанні в суспільстві, ворожому до всього українського. Людя (так ласкаво називали вдома доньку Людмилу) відчула імперське засилля, щойно покинула рідну домівку. У вісім років у Києві, «в чужому й ворожому оточенні»⁵ пансіону мадам Криницької, Людя разом із сестрою Марією зазнала цькування за свою українську мову: «Сестра моя старша цілі дні плакала, а я, як зле вовчєня, мовчала цілий день і тільки блискала очима, а вночі, коли все завмирало в пансіоні, а я плакала, накривши голову ковдрою, і люто з радістю марила про те, що коли я виросту, то всім цим проклятим кацапам видеру очі з лоба, випущу їм тельбухи і т. д.»⁶. Асоціативно пригадуються рефлексії ліричної героїні поезії Лесі Українки «Як дитиною, бувало...» (1899).

За спогадами родички й подруги Валерії О'Коннор-Вілінської, Людмила була найрозумнішою з чотирьох дочок Старицьких⁷. Так, навчаючись у гімназії Віри Ващенко-Захарченко, Людя аргументовано доводила українофобу професору Малініну, що «Слово о полку Ігоревім» — українська пам'ятка⁸. Валерія О'Коннор-Вілінська згадувала, як Старицькі любили все українське і свій рідний край і з яким пієтетом ставилися до театрального мистецтва.

В автобіографії письменниці Людмили Старицької-Черняхівської (1868–1941) — чимало свідчень про неймовірну атмосферу ідей і задумів національного відродження театру, освіти, видань, свідомої громадянської

---

⁵ Автобіографія Людмили Старицької-Черняхівської (з архіву М. Плевака). *Слово і час*. 1997. № 2. С. 33.

⁶ Автобіографія Людмили Старицької-Черняхівської (з архіву М. Плевака). *Слово і час*. 1997. № 2. С. 33.

⁷ О'Коннор-Вілінська В. Лисенки й Старицькі. Львів: 3 друкарні Видавничої спілки «Діло», 1936. С. 3. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=8709>

⁸ О'Коннор-Вілінська В. Лисенки й Старицькі. Львів: 3 друкарні Видавничої спілки «Діло», 1936. С. 35. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=8709>

позиції та творчої співпраці різних поколінь: «<...> наша господа була на той час осередком українського життя. М. В. Лисенко, брат моєї матері, був найчастішим гостем нашим, а з ним і музика, і пісня, і українська студентська молодь, “Стара громада”, проф. Антонович, Драгоманов і ін. В нашій господі виникали й здійснювалися і плани відродження українського театру (“Різдвяна ніч” — опера, “Гамлет”, “Панське болото” і інші), і різні українські видання, організації українські легальні і нелегальні, і нарешті, перша українська школа, яку батько мій організував, звичайно, приватно у нас в Кардашівці. Коротко мовлячи, в цій хаті було золоте джерело творчості, а хто з дитячих років п’є з нього, той не забуде його й до кінця життя»⁹. «В наших обох родинх Старицьких і Косачів панував особливий літературний дух; — тому, хто мав хоч іскру талану, не писати тут було цілком неможливо. Тут завжди писали, розбирали твори, читали їх, видавали збірники і взагалі жили в осередку громадських і літературних інтересів. Як Ольга Петровна, так і батько мій підтримували кожного, хто виявляв найменше бажанне займатись літературою, розжеврювали найдрібнішу іскру талану»¹⁰, — згадувала Людмила. Валерія О’Коннор-Вілінська також зауважувала, що «в домі Старицьких панувала письменницька атмосфера. Поза Михайлом Петровичем і Людмилою всі, крім Софії Віталіївної, щось писали, принайменше хоч перекладали. Людіного чоловіка, доктора Черняхівського, довго не визнавали за правовірного, поки він не написав популярно-наукової розправи, що була надрукована і слідом вилаяна в “Київлянині” за її

---

⁹ Автобіографія Людмили Старицької-Черняхівської (з архіву М. Плевака). *Слово і час*. 1997. № 2. С. 33.

¹⁰ Старицька-Черняхівська Л. Хвилини життя Лесі Українки. *ЛНВ*. 1913. Т. LXIV. Кн. X. С. 15. URL: https://shron2.chtyvo.org.ua/Literaturno-naukovyi_vistnyk/1913_Tom_64_Knyha_10.pdf

українську мову. Тоді в сім'ї привитали його, як охрещеного огнем і водою, і він остаточно приєднався до “клану”»¹¹.

В «Автобіографії» Людмила Старицька-Черняхівська згадує, що почала складати вірші років у сім, німецькою мовою¹². Її містерія «Новий рік» була поставлена під час святкування нового 1886 року, про що молода авторка сповіщає своїх батьків у листі від 2 лютого 1886-го¹³. У спогадах Валерії О'Коннор-Вілінської є розповідь про те, як ставили «Містерію» п'ятнадцятирічної Людї «<...> в салі без декорації <...>, написану гарним віршем, з музикою Лисенка»¹⁴. Вподобали цей твір тоді і Старицький, і Лисенко, і Марко Кропивницький, і Микола Садовський.

«Ще в гімназії як була я, О. П. Косач, Олена Пчілка, примусила мене і Лесю (Лесю Українку) дати якісь наші твори до “Першого жіночого вінка”, що вийшов у Львові 40 год тому»¹⁵, — згадувала письменниця в «Автобіографії» 1928 року. А от у листі до батька від 30 вересня 1887 року юна авторка з захопленням написала про схвальний відгук на свою поезію, опубліковану в першому українському жіночому альманасі¹⁶. Очевидно, йдеться про рецензію Григорія Цеглинського¹⁷.

---

¹¹ О'Коннор-Вілінська В. Лисенки й Старицькі. Львів: 3 друкарні Видавничої спілки «Діло», 1936. С. 67–68. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=8709>

¹² Автобіографія Людмили Старицької-Черняхівської (з архіву М. Плевака). *Слово і час*. 1997. № 2. С. 33.

¹³ Гураль О. Листи Людмили Старицької до батьків (1880-ті — початок 1890-х років). *Український археографічний щорічник*. Вип. 21/22. Т. 24/25. Київ, 2018. С. 761. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hural_Olha/Lysty_Liudmyly_Starytskoi_do_batkiv_1880-ti_pochatok_1890-kh_rokiv.pdf?fbclid=IwAR2H68BFYmWwhHEM-2jsBjz3y4OmQ4ouc2ijGG7-X8ZDa4fBT8to0ZS44g

¹⁴ О'Коннор-Вілінська В. Лисенки й Старицькі. Львів: 3 друкарні Видавничої спілки «Діло», 1936. С. 50. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=8709>

¹⁵ Автобіографія Людмили Старицької-Черняхівської (з архіву М. Плевака). *Слово і час*. 1997. № 2. С. 34.

¹⁶ Гураль О. Листи Людмили Старицької до батьків (1880-ті — початок 1890-х років). *Український археографічний щорічник*. Вип. 21/22. Т. 24/25.

Окрема сторінка у письменницькому становленні Людї — участь у «Плеяді», літературному гуртку свідомої української молоді. Тут об'єдналися креативні зусилля дітей і оточення Косачів, Старицьких, Лисенків у прагненні творити самодостатнє українське письменство. Тут зародиться симпатія між Людею й Григорієм Черняхівським, що переросте в кохання та шлюб, витримавши попервах несприйняття друзів, а згодом — страшні випробування радянської влади.

Сама Людмила Старицька-Черняхівська влучно підмітила: «В наших Сполучених Штатах (родини Косачів, Лисенків і Старицьких) панувала атмосфера творчості і дружньої приязни, і всі “огніщане”, які “тягли” до нашого вогню, були перейняті тим самим духом»¹⁸.

Плідним був творчий тандем доньки й батька, відомого письменника й театрального діяча Михайла Старицького. В автобіографії Людмила Старицька-Черняхівська згадувала: «Писали ми разом із батьком багато історичних українських романів: “Богдан Хмельницький”, “Буря”, “Гайдамаки”, “Розб[і]йник] Кармалюк”»¹⁹. Людмилі завжди було притаманне усвідомлення відповідальності та обов'язку, загострене почуття справедливості. Так, у 16-річному віці Людя єдиною з родини зуміла практично й ощадливо організувати побут у часі матеріальної

Київ, 2018. С. 761. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hural_Olha/Lysty_Liudmyly_Starytskoi_do_batkiv_1880-ti_pochatok_1890-kh_rokiv.pdf?fbclid=IwAR2H68BFYmWwhHEM-2jsBjz3y4OmQ4ouc2ijGG7-X8ZDa4fBT8to0ZS44g

¹⁷ Г. Ц. [Цеглинський Г.]. Перший вінок. Жіночий Альманах [рец.] *Зоря*. 1887. С. 287–288; Ч. 18. С. 307–308.

¹⁸ Старицька-Черняхівська Л. Хвилини життя Лесі Українки. *ЛНВ*. 1913. Т. LXIV. Кн. X. С. 18. URL: https://shron2.chtyvo.org.ua/Literaturno-naukovyi_vistnyk/1913_Tom_64_Knyha_10.pdf?

¹⁹ Автобіографія Людмили Старицької-Черняхівської (з архіву М. Плевака). *Слово і час*. 1997. № 2. С. 34.

скрути²⁰. Із досвіду літ Валерія О'Коннор-Вілінська пише про це так: «Їй тоді не спадало на думку, що шляхом самоофіри, яку обрала вона своїм сумлінням в ранньому юнацтві, піде здебільшого все її життя серед родинних турбот, порядкування, доглядання й її письменницька творчість пробуватиме собі дорогу серед усяких перепон. Довелося їй по черзі стежити за освітою Оксани і найменшого брата Юрка, учити потім Фотія Красицького, готуючи його до Академії Мистецтв; опікуватися Світозаром Драгомановим і Наталею Лисенко, що стала відомою артисткою. Багато допомоги і підтримки бачило від неї українське громадянство. Скільки влучної ініціативи кинула вона в громадське життя! З найніжніших молодих літ приступила вона до тієї роботи. І також ретельно працювала над самою собою»²¹.

Юна Людя добре розуміла, як через складні матеріальні обставини погіршується стан батькового здоров'я. Тому навмисно надіслала тривожну телеграму про свою хворобу й так зуміла повернути Михайла Петровича з гастролей до родини²².

«В роботі була вимоглива до себе, не дозволяла собі зробити абияк, не задовольнятися приблизно добрим»²³, — точно й виразно спостерегла Валерія О'Коннор-Вілінська.

Приклад служіння українству демонстрував батько — громадівець, який, попри заборони й обмеження Валуєвського циркуляру та Емського

---

²⁰ О'Коннор-Вілінська В. Лисенки й Старицькі. Львів: 3 друкарні Видавничої спілки «Діло», 1936. С. 61–62. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=8709>

²¹ О'Коннор-Вілінська В. Лисенки й Старицькі. Львів: 3 друкарні Видавничої спілки «Діло», 1936. С. 62–63. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=8709>

²² О'Коннор-Вілінська В. Лисенки й Старицькі. Львів: 3 друкарні Видавничої спілки «Діло», 1936. С. 65. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=8709>

²³ О'Коннор-Вілінська В. Лисенки й Старицькі. Львів: 3 друкарні Видавничої спілки «Діло», 1936. С. 63. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=8709>

указу, заради української театральної справи продав свій маєток у Карпівці та сухарний завод. І коли 1895 року було створено Київське літературно-артистичне товариство «головним чином із росіян, чи в кожному разі російської орієнтації», Старицький як один із запрошених до нього, дбаючи про розвиток української літератури та мистецтва, «почав проводити в члени один по одному своїх українських людей»²⁴.

Людмила Старицька-Черняхівська завжди була активною громадською діячкою: і як членкиня «Загальної української організації», і в українській бакинській громаді, і в Товаристві українських поступовців, і в київському «Українському клубі» (Валерія О'Коннор-Вілінська згадувала «цікаві оповідання Людмили Старицької, що як казку, розказувала їм (дітям. — О. Я.) географію буцімто яко подорож по світу»²⁵), і в клубі «Родина»... У період Першої світової війни вона працювала в товаристві допомоги біженцям «Юг России», дбала про військовополонених галичан у Сибіру. Туди Старицька-Черняхівська прибула восени 1916 року організувати комітети українських засланих, переселенців і військовополонених. «Сибір неісходиму» як простір відчуження вона долатиме й восени 1938 року в надії знайти дочку Вероніку, репресовану радянською владою.

Людмила Старицька-Черняхівська завжди майстерно будувала свої промови, відстоюючи честь і правду. І як виступала на суді, коли Михайло Старицький подав позов на українофоба, журналіста консервативно-монархічної газети «Киевлянин» Ізмаїла Александровського за звинувачення в плагіаті. Дбаючи про репертуар своєї театральної трупи, Старицький часто вдавався до

---

²⁴ О'Коннор-Вілінська В. Лисенки й Старицькі. Львів: 3 друкарні Видавничої спілки «Діло», 1936. С. 69–70. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=8709>

²⁵ О'Коннор-Вілінська В. Лисенки й Старицькі. Львів: 3 друкарні Видавничої спілки «Діло», 1936. С. 79. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=8709>

сценічних переробок прозових текстів, попередньо узгодивши це з авторами. Валерія О'Коннор-Вілінська підкреслювала: «Талановитіші з-поміж авторів тих творів, які Старицький взявся пристосовувати до сцени, розуміли його працю і були вдячні йому; найгірше сталося з нездатними. Вони зняли настирливий галас і потягли свої скарги аж до суду»²⁶. Наприкінці судового слухання виступила Людмила, виголосивши «свою обґрунтовану, щирю і блискучу в вислові промову, що зачарувала всіх присутніх. Вона звернулась до суддів в останніх своїх словах прохаючи захистити честь її батька»²⁷. Збереглися враження адвоката Горбунова: «Ми, адвокати, милувалися красою і силою слова тієї дівчини і, жартуючи, казали один одному: “Це для нас небезпечний конкурент”!»²⁸.

Промова Людмили Старицької-Черняхівської під час поховання Героїв Крут у Києві 18 березня 1918 року сповнена пошани до подвигу героїв, які віддали своє життя за Україну: «Коли вдарив останній час України, вони пішли — 400 юнаків проти 13000 большевиків»²⁹; «Вони всі понесли на жертву отчизні свою молодість, радість, щастя, нерозважне горе кривих і молоде своє життя»³⁰.

---

²⁶ О'Коннор-Вілінська В. Лисенки й Старицькі. Львів: 3 друкарні Видавничої спілки «Діло», 1936. С. 72. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=8709>

²⁷ О'Коннор-Вілінська В. Лисенки й Старицькі. Львів: 3 друкарні Видавничої спілки «Діло», 1936. С. 72. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=8709>

²⁸ О'Коннор-Вілінська В. Лисенки й Старицькі. Львів: 3 друкарні Видавничої спілки «Діло», 1936. С. 73. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=8709>

²⁹ Старицька-Черняхівська Л. Пам'яті юнаків-героїв, замордованих під Крутами. *Старицька-Черняхівська Л. М. Драматичні твори. Проза. Поезія. Мемуари* / вступ, стаття, упорядкув. та приміт. Ю. М. Хорунжого. Київ: Наук, думка, 2000. С. 604. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Starytska-Cherniakhivska/Vybrani_tvory_zbirka/

³⁰ Старицька-Черняхівська Л. Пам'яті юнаків-героїв, замордованих під Крутами. *Старицька-Черняхівська Л. М. Драматичні твори. Проза. Поезія. Мемуари* / вступ, стаття, упорядкув. та приміт. Ю. М. Хорунжого.

Промова Людмили Старицької-Черняхівської під час поховання Героїв Крут — це обвинувачення нелюдській жорстокості й бездушності ворога українців: «Каїн, Іуда і большевик — три людські потвори, три звіра, що викинула на світ Божий якась страшна безодня. Ні, і то порівняння неправдиве! Каїн убив брата, але сам вжахнувся свого злочинства і як безумний, кинувся тікати від братнього трупа; Іуда продав Христа, але не стерпів муки сумління і “удавився” сам. А большевик перед смертною карою, перед розстрілом одрі́зав носи, вуха, проколював очі, випускав тельбухи, добивав недострелених прикладами по голові, мов скажених собак, і тішився муками своїх братів»³¹. Ця промова— заклик до боротьби, аби не був даремним жертвний героїзм крутян: «Заради цих матерів, заради цих юнаків-героїв ми повинні всі, що лишилися живими, поклястись на цій могилі — віддати Україні все наше життя. Тільки всесильною працею на життя України можемо ми поквітувати їх жертву і зняти з них тягар марної, німої смерти»³². Цей текст втілює у собі віру в майбутнє України: «Для нас могила ця лишиться навіки полум'ям віри, вона дала нам незабутнє минуле. Це буде друга свята могила над Дніпром. Діти України, це Ваша могила, вона буде тим дзвоном, що “vivos vocat”, — не дасть вам спинятись, не дасть забути. <...>. Будьте ж певні, дорогі,

---

Київ: Наук, думка, 2000. С. 605. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Starytska-Cherniakhivska/Vybrani_tvory_zbirka/

³¹ Старицька-Черняхівська Л. Пам'яті юнаків-героїв, замордованих під Крутами. *Старицька-Черняхівська Л. М. Драматичні твори. Проза. Поезія. Мемуари* / вступ, стаття, упорядкув. та приміт. Ю. М. Хорунжого. Київ: Наук, думка, 2000. С. 604. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Starytska-Cherniakhivska/Vybrani_tvory_zbirka/

³² Старицька-Черняхівська Л. Пам'яті юнаків-героїв, замордованих під Крутами. *Старицька-Черняхівська Л. М. Драматичні твори. Проза. Поезія. Мемуари* / вступ, стаття, упорядкув. та приміт. Ю. М. Хорунжого. Київ: Наук, думка, 2000. С. 606. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Starytska-Cherniakhivska/Vybrani_tvory_zbirka/

незабутні герої, — ваша смерть не згинула марно! Чуєте?! Вона живе і житиме довіку — вільна самостійна Україна»³³.

На судовому процесі над Спілкою визволення України (СВУ) також прозвучав виступ Людмили Старицької-Черняхівської — гостре звинувачення імперії зла. Костянтин Туркало, один із тих 45 осіб, кого судили у справі СВУ в Харківському оперному театрі в березні-квітні 1930 року (хоча, як писав Василь Плющ, «судили всю Україну, при чому не лише тогочасну, але Україну минулого та майбутнього»³⁴), залишив спогади про нього: «Виступ Старицької-Черняхівської на суді найліпше схарактеризував пізніше один із оборонців такими словами, сказаними поросійському: “На суде был один мужчина и тот в юбке”. Братися переказувати своїми словами виступ Старицької-Черняхівської — то була б спроба з нікчемними засобами. Треба було б мати правдивий стенографічний запис того, як влучно, гостро, і разом із тим солідно відповідала вона на кожне запитання прокурорів, суддів і оборонців. Її відповіді не раз викликали оплески серед публіки, що дуже хвилювало й нервувало суд; судді ніяковіли, а голова погрозово спиняв їх. У відповідях Старицької-Черняхівської не було каяття та визнання шкідливості в роботі не тільки її самої, а й усіх підсудних. Вона виправдовувала всіх, заявляючи, що ці люди як українські патріоти, прагнули тільки до якнайбільшого розвитку української культури й науки. В її особі виявився несподіваний і своєрідний оборонець підсудних.

---

³³ Старицька-Черняхівська Л. Пам'яті юнаків-героїв, замордованих під Крутами. *Старицька-Черняхівська Л. М. Драматичні твори. Проза. Поезія. Мемуари* / вступ, стаття, упорядкув. та приміт. Ю. М. Хорунжого. Київ: Наук, думка, 2000. С. 606. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Starytska-Cherniakhivska/Vybrani_tvory_zbirka/

³⁴ Плющ В. Спілка Визволення України та Спілка Української Молоді (до 50-ліття заснування СВУ–СУМ) / відбитка з «Шляху Перемоги». Мюнхен, 1975. С. 27. URL: <https://diasporiana.org.ua/ideologiya/3446-plyushh-v-spilka-vizvolennya-ukrayini-ta-spilka-ukrayinskoyi-molodi-do-50-littya-zasnuvannya-svu-sum/>

Справді подиву гідна була відповідь Старицької-Черняхівської на запитання П. Любченка (Панас Петрович Любченко — громадський обвинувач у справі СВУ. — О. Я.) після довшої розмови на тему земельної політики: що треба було б зробити, щоб не було бунтів тих селян, що їм не вистачило б землі після її розподілу. Вона відповіла: “зробити оцей суд над 45-ма чоловіками, і тоді все буде в порядку”. Так само сміливі були її трактування про тяглість і нерозривність від найдавніших часів культурного процесу в Україні. Вона солідно й сміливо полемізувала з прокуратурою, ставлячи останню нераз у безвихідь. Не дарма після процесу Михайликові (Михайло Васильович Михайлик — головний прокурор у справі СВУ. — О. Я.) закинуто було, що не він керував процесом, а Старицька-Черняхівська»³⁵.

Все життя Людмила Старицька-Черняхівська демонструвала активну громадянську позицію й свідомий вибір України: і коли очолила київський літературно-мистецький «Український клуб», і виконуючи обов’язки лекторки в Київському товаристві «Просвіта» імені Тараса Шевченка, і у співпраці з українськими часописами «Рада», «Літературно-науковий вісник», «Нова Рада», і працюючи в Товаристві «Український національний театр», і в період роботи в Центральній Раді, і керуючи кіносекцією Міністерства освіти та мистецтва Гетьманату. І навіть складного 1919 року, коли в Кам’янці-Подільському стала співзасновницею Національної ради українських жінок.

Після процесу над СВУ Людмила Старицька-Черняхівська розділила долю свого чоловіка — відомого лікаря-гістолога Григорія Черняхівського, якого фактично заслали до міста Сталіно (тепер — Донецьк). Відстоювала свої авторські права, виборюючи гонорар за українські переклади лібрето до опер «Орфей», «Фауст», «Ріголетто», «Чіо-Чіо-сан», «Аїда», «Золотий півник», «Черевички». Боролася за

---

³⁵ Туркало К. Судовий процес СВУ. *Нові Дні*. 1961. Ч. 137. С. 8–10. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/17237/file.pdf>

найменшу звістку про свій найкращий твір — доньку Вероніку, талановиту поетку й перекладачку, знищену безбожною владою.

Земний шлях Людмили Старицької-Черняхівської завершився трагічно. Яр Славутич у сильветах «Розстріляна Муза» пише: «Коли почалася німецько-совєтська війна, вона сподівалася кінця поневірянням. І він незабаром прийшов: у липні 1941 р. енкаведисти заарештували авторку разом із сестрою і їх обох під Києвом розстріляли. Так загинула дочка М. Старицького, сторічний ювілей якого в 1940 р. гучно відзначили комуністи, щоб цим продемонструвати свободу в “радянській Україні”»³⁶. Аналогічні свідчення й Наталії Полонської-Василенко: «Під час евакуації Києва, 1941 року. Людмилу Михайлівну та її сестру Оксану Стешенкову заарештовано, і в Дарниці біля Києва розстріляно»³⁷. Хоча більшість дослідників біографії Старицької-Черняхівської пишуть про те, що вона померла в дорозі до місця заслання...

У творчості Людмили Старицької-Черняхівської сплелися любов до історії України й античні мотиви. Вона майстерно переклала поезію Гайнріха. Гайне і написала ґрунтовний огляд історії українського театру. Письменниця залишила безцінні мемуари про Лесю Українку, Ганну Барвінок, Івана Карпенка-Карого Івана Франка, Миколу Лисенка, Володимира Самійленка, Михайла Старицького, Михайла Коцюбинського тощо. Також Людмила Старицька Черняхівська створила численні літературно-критичні й театральні рецензії.

Вона — одна із тих, чийми стараннями побачив світ альманах «Нова рада» (1908), присвячений пам'яті Михайла Старицького. Наступного

---

³⁶ Славутич Яр. Розстріляна Муза: сильвети. Детройт: Прометей, 1955. С.41. URL: <https://diasporiana.org.ua/literaturoznavstvo/1563-slavutich-ya-rozstrilyana-muza-silveti/>

³⁷ Полонська-Василенко Н. Видатні жінки України. Вінніпег-Мюнхен: Накладом Союзу Українок Канади. З Фундації ім. Наталії Кобринської, 1969. С. 117. URL: <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/2298-polonska-vasilenko-n-vidatni-zhinki-ukrayini/>

року, друкуючи в «Літературно-науковому віснику» драму «Аппій Клявдій», Людмила з повагою зазначає: «Другу, брату, батькови моєму М. П. Старицькому присвячую сю першу драматичну працю»³⁸.

Участь у «Першому вінку» — напевне, перша спроба Людмили Старицької презентувати свою поезію. Хоча, як згадувала Наталія Полонська-Василенко, «вона рано почала писати вірші й писала їх надзвичайно легко, тому, мабуть, не надавала їм значення, і більша частина їх загинула»³⁹.

Олена Пчілка характеризувала ідею цього жіночого збірника так: «Це мало бути дуже оригінальне видання: альманах із творів самих тільки авторок-жінок і на теми виключно з жіночого життя»⁴⁰. Однак поезія Людмили Старицької «Панахида» — виняток у такому задумі. Водночас громадянське звучання мали і поезії Олени Пчілки («Дебора») та Дніпрової Чайки («Посуха»), твір Єрини (С. Окуневської) «Пісок! Пісок!» — соціально-побутового характеру.

Поезія Людмили Старицької «Панахида» витримана в народницькому каноні. Цьому передувала значна літературна традиція. Жіночий голос вшанування Тараса Шевченка лунав устами Олександри Псьол («Три сльози дівочії»), Ганни Барвінок («Голосіння українок»), згодом — Лесі Українки, Олени Пчілки, Галини Комарової, Христі Алчевської, Людмили Волошки та ін.

У критичній рецепції «Першого вінка» далеко не завжди зверталася увага на поезію Людмили Старицької. Так, Григорій Цеглинський, який чи не першим написав рецензію на альманах, упорядкований

---

³⁸ Старицька Л. Аппій Клявдій. *ЛНВ*. 1909. Т. XLVIII. Кн. XI. С. 209–274. URL: <https://elib.nlu.org.ua/object.html?id=7861>

³⁹ Полонська-Василенко Н. Видатні жінки України. Вінніпег-Мюнхен: Накладом Союзу Українок Канади. З Фундації ім. Наталії Кобринської, 1969. С. 114. URL: <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/2298-polonska-vasilenko-n-vidatni-zhinki-ukrayini/>

⁴⁰ Пчілка О. Оповідання: з автобіографією. Харків: Рух, 1930. С. 33

Наталією Кобринською та Оленою Пчілкою, називає Людмилу Старицьку серед тих авторок, хто «з власною думкою на власному ґрунті: Олена Пчілка, Михайлина Рошкевич, Ольга Левицька, Леся Українка, Олеся Бажанська, Дніпрова Чайка, Людмила Старицька, Сидора Навроцька, котрих белетристичні і поетичні праці становлять окрасу дотичної части Альманаха»⁴¹. Критик підкреслює, що «на патріотичних мотивах засновані поезії Олени Пчілки («Перший вінок», «Дебора»), чисто національних — Людмили Старицької («Панахида») і Дніпрової Чайки («Пізно», «Сестрицям Українкам», «Посуха»)»⁴².

Проте не побачив принад у поезії Людмили Старицької Михайло Павлик: «Окрім Олени Пчілки, у котрої нема поетичного таланту, та Людмили Старицької — майже всі інші українські вірші написані прехорошою народною мовою тай дуже плавно»⁴³. Іван Франко в «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.» (1910) згадав поезію Людмили Старицької в переліку авторок альманаху⁴⁴. У статті Марії Фуртак, приуроченій до 50-ліття альманаху, також тільки побіжно згадується поезія Людмили Старицької, написана на вшанування Тараса Шевченка⁴⁵. Через десятиліття дослідниця відгукнеться про літературний шлях Людмили Старицької-Черняхівської так: «В дальшому житті вибрала собі драматичний жанр і оживила драматичні постаті героїв нашої історії. Її творчим замислом ожили творчі постаті Дмитра Дорошенка, Богдана Хмельницького, Кармелюка. Сама ж вона стала

---

⁴¹ Г. Ц. [Цеглинський Г.]. Перший вінок. Жіночий Альманах [рец.] *Зоря*. 1887. С. 288.

⁴² Г. Ц. [Цеглинський Г.]. Перший вінок. Жіночий Альманах [рец.] *Зоря*. 1887. С. 308.

⁴³ Павлик М. Перші ступні руско-українського жіноцтва. URL: <https://zbruc.eu/node/47728>

⁴⁴ Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. *Франко І. Збір. творів: у 50 т. Т. 41: Літературно-критичні праці (1890–1910)*. Київ: Наук. думка, 1984. С. 454.

⁴⁵ Фуртак М. «Перший вінок» — перший жіночий альманах. *Нова хата*. 1927. Ч. 12. С. 3.

пізніше на сцені життя трагічною постаттю нашої історії — у нашім вічному змаганню за наше культурне і державне життя. Недавно мало громадянство нагоду пригадати собі її, почувши Лисенкову оперу Ноктюрн, до якої лібретто — це її твір. Вона працювала теж над перекладами лібрет на українську мову і була тут великим майстром. В історії літератури вона якось мало відома — може, тому, що ніколи не появилось збірне видання її творів, яких вона написала чимало»⁴⁶.

Окремі деталі появи друком першого жіночого альманаху привідкрилися в публікаціях 1937 року. Так, Михайло Возняк, реконструюючи обставини створення «Першого вінка», подає лист Олени Пчілки до Івана Франка від 4 (16) квітня 1887 року, в якому письменниця повідомляє, що не знає, як підписати поезію Людмили Старицької⁴⁷. Уляна Кравченко, демонстративно назвавши свою статтю «Новим шляхом» (адже в «Першому вінку» друкувалася її поезія «На новий шлях!», і, як зрозуміло з цієї статті, письменниця пропонувала назву альманаху «Новий шлях»), згадує, що її спогади з учительського життя не змогли бути видрукувані у збірнику, бо вже назбиралося чимало матеріалу, зокрема повість Олени Пчілки «Товаришки» та поезія Людмили Старицької «Панахида». «Рішаюче було те, що Косачева була співвидавцем»⁴⁸, — наголосила Уляна Кравченко.

...«Панахида» Л. Старицької не увійшла до видання творів письменниці 2000 року, але тут уміщено поезію «Без свічок, без кадил і без співів сумних...»⁴⁹, написану в нечуваний, німий ювілей 1914 року⁵⁰. «<...>

---

⁴⁶ Деркач М. Ті, що творили «Перший вінок». *Жінка*. 1937. Ч. 8–9. С. 3.

⁴⁷ Возняк М. Як дійшло до першого жіночого альманаха. Львів: Видавець Іван Тиктор, 1937. С. 71.

⁴⁸ Кравченко Уляна. Новим шляхом. *Нова хата*. 1937. Ч. 13. С. 4.

⁴⁹ Старицька-Черняхівська Л. М. Драматичні твори. Проза. Поезія. Мемуари / вступ, стаття, упорядкув. та приміт. Ю. М. Хорунжого. Київ: Наук, думка, 2000. С. 619. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Starytska-Cherniakhivska/Vybrani_tvory_zbirka/

а в творах завжди являються і світогляд, і найщиріша автобіографія письменника»⁵¹, — наголошувала Л. Старицька-Черняхівська, одна з авторок альманаху, створеного в «імени нашої національної єдності»⁵².

---

⁵⁰ Старицька-Черняхівська Л. Без свічок, без кадил і без співів сумних. *ЛНВ*. 1914. Т. LXV. Кн. II. С. 211. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=7983>

⁵¹ Автобіографія Людмили Старицької-Черняхівської (з архіву М. Плевака). *Слово і час*. 1997. № 2. С. 32.

⁵² Кобринська Н. Передне слово. *Перший вінок*: жіночий альманах / виданий коштом і заходом Наталії Кобринської і Олени Пчілки. Львів: З друкарні Товариства ім. Шевченка, 1887. С. 3. URL: <https://elib.nlu.org.ua/object.html?id=10277>